

редагування. І теоретичні розробки, і багатий практичний досвід вченого залишаються актуальними і на тлі сучасних модернізаційних течій. А послідовникам Р. Г. Іванченка і справді пощастило, бо мають змогу не лише засвоїти, а й творчо розвинути його ідеї.

1. Бондарчук Н. Український поліграфічний – любов і молодість моя! // Видавничо-поліграфічний факультет. Нариси історії / Упоряд. В. В. Хоню. К., 2004. 2. Замошкін Н. Заметки о редактировании // Октябрь. 1953. №4. С. 176. 3. Зелінська Н.В. Історія видавничої справи в Україні: до перегляду концепції // Поліграфія і видавнича справа. 2002. № 39. С. 19–26. 4. Зелінська Н. В. Наукова спадщина Р. Г. Іванченка у контексті суспільної реабілітації редакторського фаху // Обрії друкарства. Матеріали наук.–практ. конф. (До 75-ї річниці з дня народження вченого, завідувача кафедри видавничої справи та редагування ВПІ НТУУ «КПІ» Р. Г. Іванченка). К., 2005. С. 111–117. 5. Зелінська Н. В. Наукова школа кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства: напрями, постаті, здобутки // Поліграфія і видавнича справа. 2005. № 42. С. 3–10. 6. Іванченко Р. Рукопис у редактора. Харків, 1967. 7. Кафедра видавничої справи та редагування // Видавничо-поліграфічний факультет. Нариси історії / Упоряд. В. В. Хоню. К., 2004. С. 114–120. 8. Орленко П. Повертаючись у молодість // Видавничо-поліграфічний факультет. Нариси історії / Упоряд. В. В. Хоню. К., 2004. 9. Різун В. В. Літературне редагування. К., 1996. 10. Сикорський Н. М. Теорія и практика редактирования текста. 2-е изд., испр. и доп. М., 1980. 11. Хоню В. В. ...Без вагань і компромісів // Обрії друкарства... К., 2005. С. 185–191. 12. Хоню В. В. Пам'яті Романа Григоровича Іванченка // Техніка і технологія друкарства. 2004. № 4. С.166–170. 13. Хоню В. В. Позитивна мотивація й ефективність навчання (Із досвіду підготовки студентів-редакторів) // Поліграфія і видавнича справа. 2002. № 39. С. 217–230. 14. Buehler M. Defining terms in technical editing: the levels of edit as a model // Technical Communication. 1981. N. 28. P. 10–15.

УДК 81'373.7 + 81'374

А. М. Куза

КУЛЬТУРА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ВИДАННЯ: ВИКОРИСТАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті проаналізовано місце релігійної фразеології в українських лексикографічних працях (від їх появи до сучасного періоду). Зроблено порівняльний аналіз подачі релігійної фразеології у найвідоміших словниках ХІХ — поч. ХХ століття, радянського періоду та сучасних лексикографічних працях.

The place of the religious phraseology in Ukrainian lexicographic works has been analyzed in the given article. The comparative analysis of presenting of the religious phraseology in the most famous lexicographic work of the XIXth — the beginning of the XXth centuries, dictionaries of the Soviet period and modern reference literature has been made.

Лексикографія є тією важливою складовою частиною мовознавства, яка не тільки відбиває історію мови, а свідчить про культурний рівень народу в різні періоди його історії. Вивчення лексикографічних праць різних періодів дає чітке уявлення про те, які процеси в мові відбувалися та яким було життя і, головне, світобачення носіїв цієї мови.

Виконуючи свою інформативну і нормативну функції, словники ще й стають важливим інструментом у відтворенні мовної картини світу, відбиваючи постійне устремління нашого народу до поступу та духовного удосконалення, адже ці процеси нерозривно пов'язані й переплетені з процесами розвитку та плекання рідної мови.

Релігійна фразеологія (РФ) української мови, на вивчення якої упродовж десятиліть тоталітарного режиму було накладено великодержавне табу, є скарбницею народної мудрості та моралі, виявом національного менталітету. Її існування серед інших мовних пластів підтверджує думку про глибоку релігійність українського народу, на що неодноразово звертали увагу відомі етнопсихологи. Зокрема, у Костомарових «Книгах Битія» можна прочитати, що Україна «держалась закону Божого, і всякий чужестранець, заїхавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, ніде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителів», і що український народ «берегтиме в собі релігійні основи доти, доки існуватиме сума головних ознак, що становлять його народність...» [20, с. 5].

Напевне, знаменним у цьому сенсі є те, що зародження української лексикографії пов'язане з церковною та релігійною практикою нашого народу і сягає періоду Київської Русі. Християнська література прийшла до нас у перекладі старослов'янською (староболгарською) мовою. Українцям X — XII ст. ця мова була досить близькою та зрозумілою. Але, прагнучи досконало пізнати Боже слово, у сакральних текстах обов'язково робили внутрішньорядкові, міжрядкові або покрайні пояснення незрозумілих слів чи виразів — так звані глоси. Далі з'явилися словники-гларії, серед яких дослідники виділяють словники-ономастикони, словники символіки та слав'яноруські словники [6, с. 5]. Найповніше ці перші лексикографічні праці описані в дослідженні Л. Ковтун «Русская лексикография эпохи средневековья» та у фундаментальній монографії В. Німчука «Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською». Безперечно, що релігійна фразеологія в цих початкових лексикографічних роботах, які нерозривно були пов'язані із сакральними текстами, займала важливе місце, особливо у так званих словниках-приточниках (від слова «притча»), в яких пояснювався символічний або алегоричний зміст слів і висловів. Давньоруські словники ще довго вживалися в наступні століття, так само, як і продовжувалася давньоруська традиція уживання внутрішньорядкових глос у різних перекладах конфесійних текстів [6, с. 7 — 9].

Зародившись у Київську добу, українська лексикографія XVI — XVII ст. зродила славні і відомі не тільки в Україні лексикографічні праці, зокрема, рукописний словник невідомого автора «Лексисъ съ толкованіємъ словенскихъ словъ просто», перший друкований словник «Лексисъ» Лаврентія Зизанія Тустановського, «Лексикон» Памви Беринди та «Синоніма славеноросская» невідомого автора. Ці перекладні словники, які, за висловом І. Огієнка, свідчили про «велику філологічну освіту їх авторів» [7, с. 52], звичайно, прямо не висвітлювали релігійну фразеологію, але біблеїзми займали в них важливе місце як складова старослов'янської лексики.

Друга половина XVII й усе XVIII ст. через трагічні для нашої історії події не сприяли розвиткові лексикографічної праці, що було вповні надолужено потужною когортою українських культурних діячів XIX — поч. XX ст. Українські народні фразеологізми, зокрема релігійного змісту, фіксувалися у фольклорних збірках («Українські приказки, прислів'я і таке інше» М. Номиса, «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка та ін.) та опрацьовувалися в загальномовних словниках (М. Закревського, П. Галузенка-Морачевського, П. Білецького-Носенка, Б. Грінченка та ін.) [15, с. 233 — 252]. І, нарешті, нагромаджений у збірках, словниках і писемній літературі багатий фразеологічний матеріал став об'єктом інтерпретації в спеціальних лексикографічних працях: народилася нова галузь мовознавства — фразеографія.

Підсумком великої, але розпорошеної лексикографічної праці XIX ст. став «Словарь української мови» за загальною редакцією Бориса Грінченка — відомого українського письменника, перекладача, мовознавця, фольклориста, публіциста та культурно-громадського діяча. «Грінченко займає визначне місце як український етнограф, зокрема йому належить велика, добре опрацьована збірка «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» (1895 — 1899), збірка «Из уст народа» (1900), а також перший бібліографічний покажчик «Литература украинского фольклора 1777 — 1900» (1907)» [1, с. 440]. Власне, етнографічні зацікавлення привели його до праці над збиранням матеріалів до словника. Ці матеріали ввійшли в зредагований ним чотиритомний словник, укладений поза тим з матеріалу, збирання якого розпочав П. Куліш 1861 р., а продовжувала київська громада, потім редакція «Киевской старины» [1, с. 441]. Борис Грінченко був співукладачем, упорядником та редактором цієї колективної лексикографічної праці, матеріали до якої готувало кілька поколінь української інтелігенції. Але його роль у створенні цього словника є настільки значною, що цю лексикографічну працю справедливо називають Словником Грінченка. Він містить понад 68 тис. слів з перекладом або тлумаченням їх російською мовою. У ньому представлено лексику літературної мови XIX ст., фольклору та більшості українських діалектів. Багатий і вдумливо упорядкований лексикографічний матеріал зробив цю працю ще й цінним етнографічно-енциклопедичним довідником. У словнику подано сільськогосподарську лексику, лексику української флори та фауни, народних ремесел, обрядів, додано список особових імен українців, а також подаються власні географічні й історичні назви.

У Словнику Грінченка досить широко представлено українську фразеологію, усталені в народі форми привітання, віншування, благословення тощо. Аналіз матеріалу, поданого в цій лексикографічній праці, показав, що українська релігійна фразеологія займає у ній визначальне місце. Подано понад 60 словникових статей із словами з коренем Бог, понад 10 — з коренем Спас, понад 25 — з коренем хрест та близько 20 — з коренем христ. Крім того, кожна словникова стаття містить по кілька речень ілюстративного матеріалу, що демонструє багатство української фразеології, яка виражала релігійне світобачення нашого

народу. Наприклад: Спас — *Прийшов Спас — держи рукавиці про запас; У Межигородського Спаса тричі причащались* [11, с. 172]; Спасений — *Діло спасене та богоугодне* [18, с. 173]; Спаситель — *Богові молились, Спасителю хрестились* [11, с. 173]; Хрест — *Він у нашому селі церкву новим гонтом обшив і хрести позолотив; Віру християнську під нозі підтопчи, хрест на собі поламни (Дума); Нема Гонти, нема йому хреста, ні могили (Шевченко)* [11, с. 413]; Богородиця — *Народився із Марії дівиці, із святої Богородиці; Говори, Грицю, Богородицю, а я буду Оченаш, — буде легше для нас* [10, с. 80]; Ангели — *Да над домом ангелочки літали, Ісуса Христа в ризи сповивали* [10, с. 7]; Псалми — *Псалми богодухновенний Давид оставив нам у Псалтирі* [10, с. 79]. Словникова стаття із словом **хрест** містить і найуживаніші словосполучення з ним: *у хрест увести, хрестом благословити, хреста покладати, хрести (печиво)*. Велика кількість словникових статей із словом хрест та однокореневими словами свідчить про основу духовного життя нашого народу: Хрестик (*Гостинці виймала: і хрестики й дукачики, й намиста разочок*), хрестити, хрещеник, хрещениця, хрещення, хрещенята, хрестильниця, хрестини, хрестинний (стосуються Тайни Хрещення), Хреститель (*Іван Хреститель воду перехрестить*), хреститися (*Наше діло Богові молиться, Спасителю хреститься*), хрещений (*Нехай Бог милує всякого хрещеного*), христосатися (*Закон повеліває христосатися зо всяким*) [11, с. 413 — 414].

Релігійна фразеологія цього словника ще раз підтверджує тезу, що у мові — ментальність нації. У центрі духовного світу українця-християнина були Бог, Його Закон та Заповідь любові до Всевишнього й свого ближнього, принесена у світ Ісусом Христом. «Звідти почалась наша віра, наша мудрість, наша етика і мораль. Хоч як би ми збивались на стежки блудного сина, здичавілого сина — над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч усе ж світився над ним німб святости, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала. Були хвилі жорстокосердя та безбожної сваволі, але над усіма законами десь височів Закон Божий» (Євген Сверстюк) [9, с. 98]. Цю думку видатного українського публіциста яскраво підтверджує лексикографічний матеріал, зібраний у Словнику Грінченка, адже «*Усе Боже, тільки гріхи наші*» [10, с. 82], тому образно та творчо застосовуючи номінативну функцію мови, українці причастя називали «*Божим даром*», бджолу — «*Божою пташкою*», молоко — «*Божою росою*», а «*За Божу росу не беруть грошей*». Аналізуючи РФ, зібрану в Словнику Грінченка, розумієш, що в усвідомленні творців нашої мови найбільший скарб — «*Правдива душа, навіки чесна і богобоязна*» [10, с. 79], а праведний шлях — це шлях до Бога, тому, проводжаючи в мандрівку, казали «*Йди ж ти в Божу путь*», і про людину, яка збиралася відійти на той світ, теж казали, що вона «*на Божій дорозі*» [10, с. 81]. «*Святим та Божим*» [17, с. 81] називали з іронією людину, яка вдавала із себе святенника, а для називання тих людей, що прагнули правдивого духовного удосконалення та спасіння, Грінченків словник подає ряд слів з коренем **спас**: Спасати (*Хто хоче душу свою*

спасту) [11, с. 172]; Спасатися (*Недалеко відсіля спасається пустельник. Я ся піду питати, як ся гріхів спасати*) [11, с. 173]; Спасений (*Живе він там (у печері) багато років... — став спасений. Діло спасене і богоугодне*) [11, с. 173]; Спасеник, спасеницький, спасениця (*Спасеники ідуть до церкви*) [11, с. 173].

Лексичні скарби Грінченкового словника, зокрема РФ, допомагали на зорі нашого національно-патріотичного відродження й донині сприяють реабілітації заборонених слів та призабутих понять, щоб знову повернутися до призамулених, але ще живих джерел народної мудрості й моралі. Адже радянська наука відкинула більшість мовознавчих, зокрема фразеологічних і фразеографічних праць українських учених, творячи свою партійну науку, літературу та фразеологію. І зазвичай у цій системі координат не було місця для української релігійної фразеології... Це, звичайно, відбилося і в лексикографічних працях радянського періоду. Так, наприклад, в «Українсько-російському фразеологічному словнику» (укладачі І. С. Олійник та М. М. Сидоренко, 1978 р.), що є типовим перекладним словником радянської доби, релігійна фразеологія, яка найповніше передає релігійне світосприйняття українця, фактично зігнорована: з десяти тисяч використаних у словнику українських фразем лише невелику кількість (менше п'ятдесяти) можна віднести до релігійної фразеології. Це передусім фраземи-біблеїзми (*Адамові віки, блудний син, неопалима купина, нести хрест, терновий вінок, тайна вечеря* та інші) [17], які ввійшли до загальноєвропейського культурного шару. Крім того, усіх їх потрактовано як книжну застарілу лексику. Натомість словник рясніє фразеологізмами, невластивими українській мовній традиції (*На блюдечку з голубою кайомочкою*) [17, с. 106]. Фразеологія цього словника слугувала формуванню імперського та атеїстичного світогляду: *Релігія — опіум народу, Радянська Батьківщина, радянський спосіб життя* тощо [17, с. 162 — 163].

Спостерігаємо аналогічний підхід до подачі й трактування релігійної фразеології і в тлумачних фразеологічних словниках цього періоду. Так, «Словник українських ідіом» (укладач Г. М. Удовиченко, 1968 р.) зафіксував досить незначну кількість релігійних фразеологізмів, зокрема, це лише загальновідомі біблійні крилаті вислови: *манна небесна, Каїнове діло, Божа іскра, блудний син, голос волаючого в пустині* та інші [12].

Першою спробою систематизації й витлумачення крилатих слів і загалом явищем в українській лексикографії стали книги А. П. Коваль та В. В. Коптілова «1000 крилатих виразів української літературної мови. Афоризми. Літературні цитати. Образні вирази» та «Крилаті вислови в українській літературній мові». Л. Скрипник оцінила їх у своїй монографії таким чином: «Дослідник мови і літератури дістає у цій праці вдячний матеріал для спостережень художньо-зображальними засобами, учитель-словесник використовує її з навчальною метою, а працівник пера бере на озброєння найцінніше з того, що старанно зафіксували упорядники книги з величезних словесних надбань багатьох віків, багатьох народів... праця... дає вдумливо систематизований матеріал для багатопланового вивчення книжного шару фразеологічного складу

української мови» [15, с. 271]. Дійсно, ці лексикографічні праці, на яких виросло не одне покоління філологів, виразно відрізняються від попередньо згаданих. Але щодо подачі й трактування релігійної фразеології, то укладачі не змогли відійти від нав'язуваних тенденцій «войовничого атеїзму». Хоча кількість біблеїзмів у «Крилатих висловах» А. П. Коваль і В. В. Коптілова значно більша: з однієї тисячі використаних фразем сто двадцять п'ять — біблійного походження. Це крилаті вислови з Ветхого Завіту (*Адамове ребро, берегти, як зіницю ока, всесвітній потоп, сади Едему, праматір Єва, єгипетська неволя, за часів Адама, золотий телець*) і з Нового Завіту (*Апостол, блудний син, блажені вбогі духом, відділяти кукіль від пшениці, вовк в овечій шкурі, воскресіння мертвих, виганяти крамарів з храму, іти на Голгофу, грона гніву достигли, десять заповідей та інші*) [3]. Щоб донести до читача ці мовні скарби, автори змушені були використовувати елементи антирелігійної пропаганди. Зокрема, вони пояснювали, що згадані біблеїзми «придатні для вираження таких понять, яким зовсім чужий дух християнської моралі чи застарілого церковного способу життя та світогляду» [3, с. 4]. Таке пояснення мало на меті викоринити на догоду панівній ідеології християнський світогляд через позбавлення біблійних фразеологізмів їх первісного значення. Світоглядне, морально-етичне значення таких висловів підмінялося такими атеїстичними характеристиками, як «християнська міфологія», «євангельська легенда», «біблійна легенда», «так звана «нагірна проповідь» міфічного Христа» та іншими.

Фундаментальна лексикографічна праця 70-х років — «Словник української мови» (1970 — 1980 рр.) в 11-ти томах — не могла повністю обминути пласт лексики на позначення релігійних світоглядних уявлень народу. Навіть укладачі словника намагалися залучити якнайбільше лесем і фразем такого змісту. Вражає, наприклад, своїм обсягом словникова стаття з ключовим словом Бог (т.1), до якої укладачам вдалося подати величезну кількість релігійної фразеології як ілюстративного матеріалу. Але в трактуванні основних сакральних понять вони не змогли (або їм не дозволили) відійти від принципів та постулатів «войовничого атеїзму»: «Бог — у релігійних віруваннях уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей» [13, с. 207]. Крім того, згаданий словник кожному фразеологізму з ключовим словом Бог дає такий коментар, який нівелює глибинне значення цих висловів, звужує їх семантику, підкреслюючи в них тільки синтаксичну роль. Наприклад: *Слава богові* — а) добре, гаразд (у значенні присудка); б) нівроку, як видно (у значенні вставних слів).

Хвалити бога, богові дякувати — вживаються як вставні слова у значенні на щастя» [13, с. 207 — 208].

«Словник української мови» подає фразу «бійся (побійся) Бога» із спримітивізованим тлумаченням його змісту: «Вираз, що вживається як застереження, прохання не робити, не казати чого-небудь» [13, с. 207]. Хоча цей вислів займає особливе місце серед українських фразем, зокрема в системі

морально-етичних висловів повчального характеру. «Бійся Бога» в устах українця було зверненням до найглибших релігійних переконань людини, до її розуміння Страху Господнього. На жаль, сьогодні втрачене розуміння цього рушія людської поведінки. Навіть «Фразеологічний словник української мови» (1993 р.) дає не набагато краще тлумачення цього фразеологізму, додаючи до попереднього лише один штрих: «Бійся Бога — вживається для вираження прохання, застереження не робити чогось недозволеного, поганого» [18, с. 29].

Зрозуміти семантику згаданої фрази допоможе звернення до золотого джерела народної віри та світогляду — Біблії. «Книга приповістей Соломонових» трактує Страх Господній не як підсвідомий страх перед невідомою силою, що карає, а як «початок премудрості» (с. 641). Бо Страх Господній — це передусім пошанування Бога в дотриманні його заповідей. І тому в Біблії вираз Страх Господній означає не «боятися», а «лихе все ненавидіти» (с. 640). Це розуміння Страху Господнього як пошуку мудрості притаманне нашим дідам і прадідам, втрачене нами та нашими батьками, поволі повертається до нас. За словами Євгена Сверстюка, «Страх Божий задавав міру, нагадував межі, диктував дії і застерігав перед певними діями людей навіть безстрашних. Це була школа Закону Божого». «Він не знає Страху Божого», — говорили в народі про людину беззаконну і зовсім не вироблену морально» [9, с. 98].

Відновлення України на засадах гуманізму та національно-релігійних цінностей повернуло наше суспільство до усвідомлення глибинних джерел історичної пам'яті та народної моралі. Українська лексикографія збагатилась працями, які сприяють вивченню РФ. Хоча тритомне видання «Прислів'я та приказки» (упорядник М. Пазяк), що вийшло в світ у 90-х роках і ввібрало в себе величезну кількість народних висловлювань про людину, її взаємини з родиною, громадою, навколишнім світом та надприродними силами, за способом подачі релігійної фразеології варто долучити до попереднього періоду в історії української лексикографії. Наприклад, цілий розділ третього тому цього видання присвячений темі світогляду народу та його вірувань. Але, на нашу думку, його укладач не зміг позбутися тенденційності в підборі та систематизації РФ. Адже, якщо порівняти фразеологічний матеріал цього видання і, наприклад, збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», яка вийшла у світ у XIX ст., можна зробити висновок про те, що в радянську добу відомо переробляли деякі фразеологізми, з яких викидали релігійні слова (Бог, Божий).

Наприклад:

Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми. — К., 1991. — 440 с.

1. *Щоб робилось, аби не сувалось* (с. 326).

2. *Подай з неба, чого треба* (с. 323).

3. *В добрий час говорити, а в лихий мовчати* (с. 323).

4. *Пошли вам здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та всячину!* (с. 329).

Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М. Номис. — К., 1993. — 765 с.

1. *Дай, Боже, щоб робилось, аби не псувалось (с. 453).*
2. *Подай, Боже, з неба, чого нам треба (с. 510).*
3. *Дай, Боже, в добрий час говорити, а в злий мовчати (с. 374).*
4. *Пошли вам, Боже, здоров'я, та з неба дощ, та хліб, та всячину! (с. 510).*

Якщо розглянути структурну побудову розділу «Світогляд народу. Вірування. Бог. Релігія. Церква», то можна зробити висновок про пріоритети, надані антиподу Бога в народних приказках і прислів'ях: цей розділ починається такими підрозділами, як Біс, Дідько, Лукавий, Нечистий, Сатана, Чорт. Крім того, відчувається тенденційність підбору фразем у підрозділі «Бог», що нагадує словники радянського періоду. Наприклад: «Вже святий Боже не допоможе...», «Бога не гніви, а чорта не дразни», «Бога нема дома, а святі роблять, що самі хочуть» [8, с. 294 — 296].

Безумовно, що важливим досягненням у цій галузі стало видання на початку 90-х років ХХ ст. першого академічного «Фразеологічного словника української мови» у двох томах, метою якого було якомога повніше відобразити загальноновживану фразеологію нашої мови та подати її детальну лексикографічну характеристику, тобто визначити форму фразеологізму, розкрити та розтлумачити його значення, показати реальне функціонування ФО, охарактеризувати їх стилістичні особливості й проілюструвати відповідними цитатами.

У першому томі цього словника подано 74 фразеологізми з ключовим словом Бог. Їх підбір і подача свідчать про функціональну, семантичну та стилістичну різноманітність: *Бог знає, Бог з тобою, Бог милував, бачить Бог, Бог прийняв душу до себе, Бог розум одібрав, Бог зна що (як), Бог у поміч, Бог простить, Бог тобі суддя, хай Бог милує, не дай Бог, не доведи, Господи* [18, с. 36 — 38]. Справедливо буде відзначити, що все-таки ця ґрунтовна праця не відобразила усього багатства української релігійної фразеології. Передусім тому, що за основу було взято фразеологізми, які пройшли «апробацію», як зазначено у передмові до цього видання, в одинадцятитомному «Словнику української мови» та інших працях, які переважно були видані в радянський період («Російсько-український словник», 1958 р.; «Українсько-російський та російсько-український фразеологічний словник», 1978 р.; «Крилаті вислови в українській літературній мові» А. Коваль та В. Коптілова, 1975 р.; «Фразеологічний словник української мови» у двох томах Г. Удовиченка, 1984 р.; «Словник фразеологічних синонімів» М. Коломійця та Є. Регушевського, 1988 р.). Крім того, до словника не увійшли, що також обумовлено його авторами в передмові, крилаті вислови, прислів'я та приказки, усталені порівняння й складені терміни, які, на нашу думку, є важливою частиною релігійної фразеології.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., попри усі труднощі, в українській фразеології помітний дещо інший підхід до висвітлення та трактування релігійної фразеології. Це пов'язано з тим, що, по-перше, Україна як незалежна держава почала розвивати свою науку без накиннутих радянською ідеологією ланцюгів, а по-друге, велику лексикографічну працю розгорнула Українська Церква, яка дістала можливість у нашій країні діяти вільно. Сьогодні не можна вивчати релігійну фразеологію як виключно об'єкт мовознавства. Будь-яке наукове дослідження буде однобоким без гармонійного поєднання сучасної лінгвістики та досягнень богослов'я, історичного і сучасного.

Важливою подією для українського богослов'я та мовознавства став вихід у світ у видавництві «Місіонер» перекладеного з французької мови «Словника біблійного богослов'я» Леона Ксав'є. Загальну редакцію українського видання здійснив доктор богослов'я Владика Софрон Мудрий (ЧСВВ). Як зазначено у передмові, цей словник «значною мірою віддзеркалює сьогоденні пошуки українських мовознавців і богословів, спрямовані на те, щоб наш народ вживав Слово Боже ясно, незатуманено, у близьких йому поняттях і термінах. Переклад та впорядкування словника здійснено упродовж 1991 — 1995 рр. Ця праця є спробою наблизити не зовсім устійнену українську богословську термінологію до сучасної української мови з дотриманням абсолютної точної відповідності наведених у словнику цитат до тексту із Святого Письма в перекладі І. Хоменка» [14, с. 5]. У словнику знаходимо глибокі коментарі та тлумачення біблійних понять і висловів. Наприклад, словникова стаття про блаженство як богословське поняття подає його тлумачення в різних виявах і в розвитку: «Блаженство і слава у Богіві», «Блаженство — це сам Бог», «Блаженство земне», «Від земного щастя до небесного блаженства», «Блаженство і Христос», «Цінності, встановлені Христом» [14, с. 79 — 82]. Понад дев'ятсот сторінок цього унікального словника є надзвичайно цікавими та корисними як для богословів, так і для мовознавців, а загалом — для усіх християн.

Важливим продовженням праці українських лексикографів і фразеографів став вихід у світ 2001 року книги професора А. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові». Автора цієї книги ми вже згадували, аналізуючи словники, видані в радянський період, коли пануюча атеїстична ідеологія не дозволяла подавати чи аналізувати явища або факти мовознавства, пов'язані з вивченням лексичних скарбів Біблії, конфесійних текстів чи народної релігійної фразеології. Нова книга А. Коваль є визначним явищем в українській лексикографії, адже у ній переосмислено та відтворено правдиве місце біблійних крилатих висловів в українській мові. Проаналізовано понад 350 біблійних висловів (а також похідні від них). Особливістю книги є те, що крилаті вислови подано не в алфавітному порядку, а в такій послідовності, як вони вжиті в Біблії. Це дає змогу читачам збагатити свої знання про Святе Письмо, про зміст і стиль кожної його частини. Щодо

релігійних фразем, зокрема біблійних крилатих висловів, у цьому виданні можна почерпнути інформацію про походження, значення вислову та всі зміни, що відбулися за час його існування в українській мові. Усі наявні значення ілюструються цитатами з творів українських письменників. Наприклад, вислів «перекувати мечі на рала» так прокоментовано в згаданій лексикографічній праці: «У «Книзі пророка Ісайї» є такі слова: «... і Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати, і мечі свої перекують вони на орала, а списи свої — на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!». Крилатим став уривок з даного тексту «перекувати мечі на рала»... Цей біблійний вислів давно і міцно увійшов у вжиток не лише в нашій мові, а й використовується в тих випадках, коли йдеться про відмову від агресивних, войовничих намірів:

*Я знаю, —
Перекують на рала мечі.
І буде родюча земля...
(Є. Плужник)*

А ось вживання цього крилатого вислову ширше:
*Нам, хліборобам, що з мечем почати?
Прийдесь нову зробити перекову,
Патріотичний меч перекувати
На плуг — обліг будучини рати...
(І. Франко)*

Часом поети переробляли цей вислів на протилежний за змістом, — коли йшлося про необхідність боронити рідну землю:

*Повстаньмо ж тепера усі, як один,
За діло братерськеє спільне!
Розкуймо на зброю плуги! Що орать, —
Коли наше наче не вільне?
(Леся Українка)*

*Мають знамена, і б'ється козацтво,
Крові потоки ллючи...
Сміло з повіток плуги викидайте,
Куйте вселюдно мечі!
(О. Олесь) [4, с. 127 — 128].*

Це типовий коментар щодо конкретного крилатого вислову в книзі А. Коваль «Спочатку було Слово», де автор спершу подає тлумачення вислову в тісному взаємозв'язку з першоджерелом — Біблією, а вже потім аналізує всі можливі значення фразеологізму в українській літературній мові.

У книзі подано надзвичайно багатий ілюстративний матеріал. Цитати І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечужа-Левицького, Є. Плужника, О. Кониського, І. Багряного, В. Стуса, І. Світличного, О. Бердника, О. Олесь,

Л. Костенко, Є. Сверстюка й багатьох інших яскраво засвідчують, що українська література ніколи не поривала зв'язку з Книгою Книг і духовно зростала, черпаючи з Біблії філософсько-світоглядні основи і мовно-виражальні засоби для свого розвитку та становлення. Вони ще раз підтверджують тезу Івана Франка про те, що книги Святого Письма «творять ще й досі одну з основ людської цивілізації» [19, с. 403].

1. Енциклопедія українознавства: У 10 тт. Париж; Нью-Йорк, 1955 — 1957. (Правопис залишаємо без змін). 2. Коваль А. Фразеологія // Практична стилістика сучасної української мови. К., 1967. 3. Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. К., 1975. 4. Коваль А. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К., Либідь, 2001. 5. Ковтун Л.С. Русская лексикография эпохи средневековья. М.; Л., 1963. 6. Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIII — XX ст.: Бібліогр. покажч. Львів, 1999. 7. Огієнко І. Українська культура. К., 1991. (Правопис залишаємо без змін). 8. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / Упоряд. М. Пазяк. К., 1991. 9. Сверстюк Є. На святі надій: Вибране. К., 1999. 10. Словарь української мови / Упоряд. Б. Грінченко: У 4 тт. Т. 1. К., 1996. (Правопис залишаємо без змін). 11. Словарь української мови / Упоряд. Б. Грінченко: У 4 тт. Т. 4. К., 1996. (Правопис залишаємо без змін). 12. Словник українських ідіом. К., 1968. 13. Словник української мови: В 11 тт. К., 1970 — 1980. (Правопис залишаємо без змін). 14. Словник біблійного богослов'я / За ред. Владики С. Мудрого. Львів, 1996. 15. Скрипник Л. Фразеологія української мови. К., 1973. 16. Ужченко В., Авксентьєв Л. Українська фразеологія. Х., 1990. 17. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. К., 1978. 18. Фразеологічний словник української мови: У 2 кн. К., 1993. 19. Франко І. Сучасні досліді над Святим Письмом / Збір. творів у 50 тт.: Т. 26. К., 1979. 20. Хрестоматія української релігійної літератури / Упоряд. І. Качуровського. Мюнхен; Лондон, 1988. (Правопис залишаємо без змін).

УДК 070(477)

М. М. Кулинич

ЖАНР ПОЛІТИЧНОГО ПАМФЛЕТА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «ВІСТНИК ДЛЯ РУСИНІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ» (1850–1865 рр.)

Стаття знайомить читачів з жанром політичного памфлета на сторінках часопису «Вістник для русинів австрійської держави», що висвітлював найголовніші події суспільного, політичного й культурного життя.

The article acquaints readers with the genre of political pamphlet on the pages of magazine of «Vistnik for rusiniv, avstriyskoy state», that lighted up the most important events of public, political and cultural life.

Газета «Вістник для русинів австрійської держави», що стала продовженням часопису «Галичо-руський вістник», який з'явився у Львові 1849 р. і виходив за редакцією Миколи Устияновича (вийшло 16 номерів), після перебазування у 1950 р. до столиці Відня проіснувала 15 років. Спочатку під орудою брата Якова Головацького — Івана, а через рік — Юліана Вислобоцького, який